

И. АРАБАЕВ атындагы КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ
К. КАРАСАЕВ атындагы БИШКЕК МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ

К 10.24.699 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда

УДК: 811.11-112:811.111:811.512.154:395.82

НИШАНОВА ГУЛЬНАРА АБДИМАЖИТОВНА

АР ТҮРДҮҮ МАДАНИЯТТАРДАГЫ «КУТТУКТОО» КОНЦЕПТИ

10.02.20 – тектештирме-тарыхый,
типологиялык жана салыштырма тил илими

Филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук
даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2025

Диссертациялык иш Ош мамлекеттик университетинин роман-герман филологиясы кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчи:	Караева Зина Караевна филология илимдеринин доктору, профессор, «Кыргызстан эл аралык университети» окуу- илимий-өндүрүштүк комплексинин филология кафедрасынын башчысы
Расмий оппоненттер:	Кадырбекова Памира Кадырбековна филология илимдеринин доктору, Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин чет тилдер институтунун лингвистика кафедрасынын профессору Касиева Аида Аскарбековна филология илимдеринин кандидаты, Кыргыз- Түрк «Манас» университетинин синхрондук котормо кафедрасынын доценти
Жетектөөчү мекеме:	К. Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин кыргыз тили кафедрасы (722360, Каракол ш., Абдрахманов көчөсү, 103).

Диссертациялык иш 2025-жылдын 28-марты саат 10:00дө И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети жана К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетине караштуу филология илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын коргоо боюнча түзүлгөн Д 10. 24.699 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: Бишкек шаары, И. Раззаков көч., 51А. Коргоонун онлайн трансляциясынын идентификациялык коду: <https://vc.vakr.kg/b/102-pct-peh-h5a>

Диссертация менен И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин (720026, Бишкек ш., И. Раззаков көч., 51А) жана К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин (720040, Бишкек ш., Ч. Айтматов просп., 27) китепканаларынан, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Улуттук аттестациялык кеңештин сайтынан (www.vakr.kg) таанышууга болот.

Автореферат 2025-жылдын 28-февралында таркатылды.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы, ф.и.к., доцент:

Н. Б. Джаркинбаева

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу инсандар аралык коммуникациянын башкы элементи болуп саналган сүйлөшүү жана жазуу этикетинин маанилүүлүгү менен шартталат. Ааламдашуу шартында түрдүү тилдик маданияттардагы этикет кубулуштарын изилдөөнүн зарылчылыгы күч алууда. Америка, кыргыз жана орус маданияттарындагы «Куттуктоо» концептине өзгөчө көңүл бурулат, анткени бул маселе жетишерлик деңгээлде изилдебегендиктен этикеттик кырдаалдар менен туюнтмалары системалуу сыпатталбагандыгы менен шартталган.

Диссертациянын темасынын илимий-изилдөө мекемелери тарабынан жүргүзүлүүчү илимий программалар (долбоорлор) менен байланышы. Иш дүйнөнүн тилдик сүрөттөрүн, маданият аралык байланыштарды жана котормо процесстерин изилдөөгө багытталган илимий долбоорлордун алкагында жүргүзүлдү.

Изилдөөнүн максаты кыргыз, америка жана орус лингвомаданиятындагы «Куттуктоо» концептинин улуттук-маданий өзгөчөлүктөрүн аныктоо, ошондой эле аны ар түрдүү маданий контексттерде которуунун ыкмаларын анализдөө болуп саналат.

Алдыга коюлган максатка жетүү төмөнкү **милдеттерди** чечүүнү талап кылат:

- диссертациялык тема боюнча илимий адабияттарды изилдөө, фактылык материалдарды чогултуу жана аны системалаштыруу;
- «Куттуктоо» концептинин белгилерин табуу, анын курамын жана түрлөрүн тектештирме-типологиялык жана башка концептуалдык методдордун жардамы менен аныктоо;
- этимологиялык жана тарыхый-этимологиялык сөздүктөрдү талдоонун негизинде “Куттуктоо” концептинин маанилик, мотивациялык, образдык, ассоциативдик жана семиотикалык белгилерин аныктоо;
- ар түрдүү маданияттардын материалдарын, ошондой эле түшүндүрмө жана синонимдик сөздүктөрдү колдонуу менен концепттин түзүлүшү боюнча алынган маалыматтарды жалпылоо жана анын концептуалдык белгилерин аныктоо;
- «Куттуктоо» концептинин семантикалык талаасынын моделдерин түзүү жана анын которууда лингвистикалык жана экстралингвистикалык факторлорду эске алуу менен талдоо жүргүзүү.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы:

1. Коммуникативдик жана этнолингвистикалык аспектилерди эске алуу менен «Куттуктоо» концептине байланыштуу материалдарга салыштырма анализ жүргүзүлдү.

Комплекстүү изилдөөнүн натыйжасында тиешелүү теориялык корутундулар чыгарылып, бул концептке байланыштуу терминдерди жана туюнтмаларды которуунун өзгөчөлүктөрү алгачкы жолу талдоого алынды.

2. «Куттуктоо» концепти америкалыктардагы «Congratulations», орус лингвомаданиятындагы «Поздравление» концепттери менен салыштырылып изилденип, концепт улуттук маданий өзгөчөлүктөргө ээ экендиги далилденди.

3. Алынган натыйжалар «Куттуктоо» концепти татаал структура экендигин аныктоого мүмкүндүк түзүп, структура образдык жана нарктык элементтерди камтып турары, ошондой эле ар бир лингвомаданияттагы концепттин өзгөчөлүгүн көрсөткөн лексикалык, фразеологиялык, паремиологиялык жана стилистикалык каражаттардын колдонулушундагы айырмачылыктар аныкталды.

4. Өзөктүк жана перифериядагы тилдик бирдиктерди аныктоо «Куттуктоо» концептинин өзгөчөлүктөрүн так аныктоого мүмкүндүк берди. Когнитивдик-ассоциативдик эксперимент концепттин перифериялык элементтери өзгөрүүгө дуушар болорун жана социалдык-экономикалык өзгөрүүлөрдүн таасири астында жаңы белгилер менен толукталарын тастыктады.

5. «Куттуктоо» концептинин түшүндүк, мотивациялык, образдык, ассоциациялык жана семиотикалык белгилери этимологиялык, түшүндүрмө, эки тилдүү жана синонимдик сөздүктөрдүн негизинде аныкталды.

Изилдөөнүн практикалык мааниси. Изилдөөнүн натыйжаларын белгилүү бир этностун менталитетин чагылдырган концепттерди изилдөөдө, англис жана кыргыз тили, когнитивдик лингвистика, этнолингвистика, салыштырма типология, стилистика жана котормо боюнча практикалык сабактарда колдонууга болот. Ошондой эле, лекция, семинарларды өтүүдө, сөздүктөрдү түзүүдө жана америкалык, кыргыз жана орус маданияттарынын улуттук-маданий өзгөчөлүктөрүн изилдөөдө да колдонууга болот.

Коргоого коюлуучу диссертациянын негизги жоболору:

1. «Куттуктоо» концепти коммуникативдик жана маданий функцияны аткарган татаал социалдык-маданий феномен. Ал улуттук жана маданий баалуулуктарды чагылдыруучу кеп актысы катары оозеки жана жазма кепте негизги ролду ойнойт.

2. «Куттуктоо» концепти лингвистикалык бирдиктердин жардамы менен ассоциативдик, мотивациялык, образдуу жана семиотикалык белгилер аркылуу туюнтулуп, изилденет. Бул белгилер англис, кыргыз, орус тилдеринин этимологиялык, түшүндүрмө жана синонимдик сөздүктөрүнүн анализи аркылуу аныкталган концептин семантикалык структурасын түзөт.

3. Ар түрдүү тилдик булактарда берилген лингвистикалык каражаттар «Куттуктоо» концептинин түшүнүктүк, мотивациялык, образдык, ассоциативдик жана семиотикалык аспектилерин чагылдырат.

Концепт мүнөздөмөсүндөгү айырмачылыктар америка, кыргыз жана орус маданияттарынын уникалдуу өзгөчөлүктөрү менен түшүндүрүлүп, аларды изилдөөдө маданий өзгөчөлүктөрүн эске алуунун маанилүүлүгүн баса белгилейт.

4. Ассоциативдик белгилер эркин ассоциативдик эксперименттер жана тил ээлерин сурамжылоо аркылуу аныкталат. Изилдөөнүн натыйжалары «Куттуктоо» образы ар кандай маданияттын өкүлдөрүнүн аң-сезиминде кантип калыптанаарын жана анын мазмунун жеткирүүдө кайсы тилдик каражаттар көбүрөөк мүнөздүү экендигин көрсөтөт.

Изденүүчүнүн жеке салымы лингвистикалык жана экстралингвистикалык релеванттуулукту анализдөө, маалыматтарды чогултуу жана системалаштыруу, ошондой эле «Куттуктоо» концепти менен байланышкан тилдик каражаттарды тектеш эмес тилдерге которуудан турат.

Изилдөө натыйжаларынын апробацияланышы. Диссертациялык изилдөөнүн натыйжалары ОшМУнун роман-герман филологиясы кафедрасынын тилдик дисциплиналар секциясынын отурумдарында талкууланды. Иш толугу менен ОшМУнун орус жана салыштырма тил илими кафедрасынын, ошондой эле кыргыз тил илими кафедрасынын жыйындарында сунушталды. Изилдөө темасы боюнча университеттик жана республикалык илимий-практикалык конференцияларда 14 макала жарыяланып, 5 баяндама жасалган.

Диссертациянын жыйынтыктарынын толук жарыяланышы. Изилдөөнүн жыйынтыктары бир катар илимий макалаларда жана эл аралык илимий конференцияларда чагылдырылган. Жарыяланган макалалар «Куттуктоо» концептин изилдөөнүн ар кандай аспектилерин, анын ичинде орус, кыргыз, америка жана башка маданияттардагы өзгөчөлүктөрдү, ошондой эле интернет-жанрларда жана социалдык тармактарда анын берилишин камтыйт. Макалалар РИНЦ базасына кирген басылмаларда жарыяланган.

Диссертациялык иштин структурасы. Диссертациялык изилдөө иши киришүүдөн, үч баптан, корутундудан, (232) колдонулган адабияттардын тизмесинен жана тиркемелерден турат. Иштин жалпы көлөмү – 169 бет.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө теманын актуалдуулугу негизделип, иштин максаты, милдеттери объектиси жана предмети, аныкталып, илимий жактан оригиналдуулугу белгиленип, теориялык жана практикалык аспектиери көрсөтүлүп, изилдөөнүн материалдары жана методдору мүнөздөлүп, коргоого коюлуучу жоболору, диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү көрсөтүлөт.

Биринчи бапта америка, кыргыз жана орус лингвомаданияттарына басым жасалуу менен когнитивдик лингвистика жаатындагы илимий изилдөөлөрдүн анализин камтыган адабияттардын обзору берилген. АКШ, КМШ өлкөлөрүнүн, Батыш Европанын жана Кыргызстандын окумуштуулары тарабынан сунушталган негизги концепциялар каралат.

Куттуктоолорду концептуалдык өзгөчөлүктөрүнө, алардын ядро жана перифериялык белгилерине өзгөчө көңүл бурулат.

Когнитивдик лингвистиканы өнүктүрүүгө көрүнүктүү окумуштуулар салым кошушкан жана алардын илимий эмгектери бул тармактын өнүгүүсүнө негиз болгон. Дж. Лакофф, Р. Джакендофф жана Р. Лангакер сыяктуу америкалык окумуштуулар аталган багыт боюнча негизги теорияларды сунушташкан.

Россияда когнитивдик лингвистиканы Ю. С. Степанов, Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Н. Д. Арутюнова, В. И. Карасик, М. В. Пименова ж.б. окумуштуулар изилдешкен. Кыргызстанда когнитивдик лингвистиканын маселелери З. Караева, М. Д. Тагаев, К. З. Зулпукаров, П. К. Кадырбекова, З. К. Дербишева, У. Ж. Камбаралиева, А.Т. Абдраева ж.б. өндүү окумуштуулар тарабынан изилденген.

1.1 бөлүмдө америка, кыргыз жана орус тилдик маданиятындагы «Куттуктоо» концептин изилдөөнүн теориялык жана философиялык ыкмаларына көңүл бурулуп, Л. Витгенштейн, Ж. Лакоф, З. Д. Попова, И. А. Стернин сыяктуу окумуштуулардын эмгектеринин негизинде тил, ой жүгүртүү жана маданияттын өз ара аракеттенүүсүн чагылдырган концептти когнитивдик бирдик катары анализдөөгө өзгөчө маани берилет.

Л. Витгенштейн (1953) тилди «Куттуктоо» концептин түшүнүүгө маанилүү болгон социалдык жана маданий тажрыйбаларды чагылдырылган система катары караган. Ал тил – жашоонун бир формасы, башкача айтканда, биз эмне кылбайлы, эмне менен алектенбейли, тил жашоонун каражатына, инсан катары көрсөтүүнүн ыкмасына айланат деп белгилейт.

Дж. Лакофф (1987) ар түрдүү маданияттагы куттуктоолор жөнүндөгү түшүнүктөрдү калыптандыруучу концептуалдык метафораларды анализдеп, тилдеги когнитивдик процесстердин маанисин баса белгилеген.

З. Д. Попова жана И. А.Стернин (2007) тилдин когнитивдик аспектилерине, анын маданият менен байланышына басым жасашып, «Куттуктоону» концептин социалдык жана маданий идентификациянын элементи катары карашат.

1.2-бөлүмдө («Америкалык маданиятындагы «Куттуктоо» концепти») америкалык дүйнөтаанымдын тилдик жана маданий аспектилери В. Чейф (1980), Ч. Филлмор (1977), Ж. Лакофф (1987), Р. Лангакер (2008), Л. Талми(2000) сыяктуу окумуштуулардын эмгектеринин негизинде изилденет. Алардын изилдөөлөрү америкалык маданиятка мүнөздүү прагматизм менен индивидуализмди чагылдырган тил менен ой жүгүртүүнүн жана маданий практиканын ортосундагы байланышты баса белгилейт.

Тил менен дүйнө таанымдын байланышы жөнүндөгү идея В. Гумбольдтко таандык (1836), ал тилди дүйнө жөнүндөгү түшүнүктөрдү калыптандыруунун каражаты катары караган.

А. Вежбицкая (1996) бул идеяларды өнүктүрүп, тилдик универсалияларды маданиятка мүнөздүү өзгөчөлүктөр аркылуу талдоону сунуштап, америкалык изилдөөчүлөрдүн ыкмасын толуктаган.

1.3-бөлүмдө («Орус маданиятындагы «Куттуктоо» концепти») куттуктоолордун тилдеги жана маданияттагы негизги ролу каралат. Куттуктоо этикеттин маанилүү элементи болуп саналат, ал сылыктыкты жана камкордукту гана эмес, социалдык байланыштарды сактоого жана чыңдоого өбөлгө түзгөн баарлашуу ыкмасын да билдирет.

Орус маданиятындагы «Куттуктоо» концепти боюнча изилдөөлөр анын лингвистикалык жана маданий маанисине басым жасайт. С. А. Аскольдов (1928), В. В. Виноградов (1941), Д. С. Лихачев (1999), В. А. Маслова (2004), Ю. С. Степанов (2001), С. Г. Воркачев (2001), А. П. Бабушкин (1996), Е. С. Кубрякова (1996), З. Д. Попова, И. А. Стернин (2007) когнитивдик лингвистиканын алкагында куттуктоолордун коомдук дүйнөтаанымды чагылдырган маданий салттын элементи катары маанилүүлүгүн баса белгилешет.

1.4-бөлүмдө («Кыргыз маданиятындагы «Куттуктоо» концепти») кийинки мезгилдеги кыргыз тил илиминдеги концептологиянын өнүгүү өңүтүнөн каралат. Бул багытта негизги изилдөөчүлөр З. К. Зулпукаров (2015), М. Дж. Тагаев (2010), З. К. Дербишева (2017), М. И. Лазариди (2012), Е. И. Жоламанова (2014), Ы. А. Темиркулова (2018), З. Караева (2016), Л. М. Жумашева (2019), Г. Ш. Абдразакова (2020), Н. Э. Арсланбекова (2013), Н. М. Эсенова (2011), М. Е. Дарбанов (2022). Алардын эмгектеринде лексиканын когнитивдик касиеттерине, ошондой эле маданий маалыматты алып жүрүүчү катары ролуна жана лингвомаданияттык концепттерди, тилдик аң-сезимди, тилдик инсанды, дүйнөнүн тилдик сүрөтүн жана башка категорияларды изилдөөгө багытталган улуттук-маданий өзгөчөлүктөргө көңүл бурулат.

З. Караеванын (2016) эмгектеринде кыргыздардагы айрым улуттук-маданий концепттердин семиотикалык негиздери жана туюнтуу жолдору каралгандыктан маданий баалуулуктардын тилде чагылдырылышынын өзгөчөлүктөрүн тереңирээк түшүнүүгө мүмкүндүк берет.

А. Т. Абдраеванын «Кыргыз жана англис тилдеринде адамдын жүрүм-турумун мүнөздөөгө байланыштуу паремиялар» (2022) аттуу иши эки тилде жүрүм-турумдун маданий-этикалык нормаларын чагылдырган кеп этикетинин маанилүү бөлүгү катары паремияларды анализдөөгө арналган.

У. Д. Камбаралиеванын «Дүйнөнүн концептуалдык сүрөтүндөгү темпоралдык категориялаштыруу (*Темпоральная категоризация в концептуальной картине мира*)» (2018) аттуу монографиясында дүйнөнүн тилдик сүрөтүндөгү негизги категория катары убакытты изилдөөнүн маанилүүлүгү баса белгиленген.

Автор Кыргызстандагы когнитивдик лингвистиканын өнүгүү тенденцияларын чагылдырган когнитивдик, функционалдык жана системалык-структуралык ыкмаларды айкалыштырып, убакыттык концепттерди туюндуруу жолдорун талдайт.

М. Ж. Тагаев (2010), З. К. Дербишева (2017), М. И. Лазариди (2012) жана башка окумуштуулардын эмгектери Кыргызстанда когнитивдик лингвистиканын өнүгүшүнө зор салым кошкон.

Экинчи бап «Куттуктоо» концептин изилдөөнүн методологиясына жана ыкмаларына, анын ичинде колдонулган материалдардын анализине арналган (**««Куттуктоо» түшүнүгүн изилдөө методологиясы»**) аттуу 2.1-бөлүмдө.

Изилдөөнүн **объектиси** катары «Куттуктоо» концепти менен байланышкан этикеттик номинациялар, алардын түрдүү маданияттагы коммуникация процессиндеги ролу алынат.

Изилдөөнүн **предмети** «Куттуктоо» концептинин лингвокогнитивдик жана лингво-этномаданий негиздери жана анын түшүнүктүк, мотивациялык, образдык, семиотикалык, ассоциативдик өзгөчөлүктөрү менен аларды типологиялык жана салыштырма которуунун ыкмаларын анализдөө болуп саналат. Изилдөө *«кыргыз тилинен орус жана англис тилдерине» жана анын тескерисинче тартип боюнча жүргүзүлдү.*

«Куттуктоо» концептин ар тараптуу талдоо үчүн лингвоконцептуалдык изилдөөнүн методологиялык принциптери, аспектиери жана мамилелери аныкталган. Изилдөө ата мекендик жана чет элдик окумуштуулар Ю. С. Степанов, В. А. Маслова, В. И. Карасик, А. Вежбицкая, З. Д. Попова, И. А. Стернин, Н. Д. Арутюнова, М. В. Пименова, К. З. Зулпукаров жана У. Ж. Камбаралиеванын теориялык иштеп чыгууларына негизделген.

З. Караеванын (2016) эмгектери мисалдарды талдоодо жана кыргыз тилинен англис тилине котормолорду аткарууда негиз катары алынган.

З. Д. Попова жана И. А. Стернин (2007) психолингвистикалык эксперименталдык материалды анализдөө аркылуу концепттин базалык репрезентативдеринин синтагмасын аныктоого мүмкүндүк берерин баса белгилейт.

В. А. Маслова, З. Д. Попова жана И. А. Стернин (2001) сунуш кылган **ассоциативдик эксперимент** белгилүү бир маданиятка жана тилге мүнөздүү болгон аң-сезимдин образдарын аныктоого мүмкүндүк берет.

«Ар түрдүү маданияттардагы «Куттуктоо» концептин изилдөө методдору» деген 2.2-бөлүмдө төмөнкүдөй методдор колдонулду: концептуалдык талдоо, структуралык-семантикалык талдоо, этимологиялык талдоо, функционалдык-семантикалык талдоо, контексттик талдоо, моделдөө жана статистикалык талдоо, эпистемологиялык ыкма.

2.3-бөлүм «Куттуктоо жанрынын тексттериндеги ядролук жана перифериялык концепттердин семантикасы» деп аталып, ядро концепттин универсалдуу аспектилерин чагылдырган эң көп колдонулган сөздөрдөн, ал эми периферия сейрек жана экинчи даражадагы элементтерден турары каралат.

Максаты – маданияттар аралык айырмачылыктарды аныктоо үчүн кыргыз, орус жана англис тилдеринде концепттин ассоциативдик талаасын түзүү.

Ассоциативдик эксперименттер концепттин «катмарлуу» түзүмүн көрсөтүп, универсалдуу жана этноспецификалык когнитивдик өзгөчөлүктөрдү чагылдырат.

Үчүнчү бап «Куттуктоо» концептин ар түрдүү маданияттарда репрезентациялоонун лингвистикалык жана экстралингвистикалык ыкмаларын анализдөөгө арналган. Иште концепттин негизги репрезентаттары изилденип, ассоциативдик, түшүнүктүк, мотивациялык, образдык жана семиотикалык белгилери аныкталды.

3.1-бөлүмдө («Куттуктоо» концептин лингвистикалык жана экстралингвистикалык репрезентациялоо (жеке изилдөөнүн материалдары жана жыйынтыктары)) катары каралып, көп өлчөмдүү белгилерди жана этномаданий элементтерди камтып, структуралуу тилдик дүйнө сүрөтүн түзүп, тилдик инсандыктын калыптанышына таасир этери белгиленген.

3.2-бөлүмдө («Куттуктоо» концептинин ар кандай маданияттардагы ассоциациялары). «Куттуктоо» концептинин америка, кыргыз жана орус маданияттарындагы ассоциациялары талданган. Эксперимент Ош мамлекеттик университетинде жүргүзүлүп, ага 18-22 жаштагы 300 студент жана окутуучу, ошондой эле 30-55 жаштагы 150 катышуучу катышкан, анын ичинен 50 чет элдиктер – америкалыктар, немистер жана индустар. «Куттуктоо» концепти менен байланышкан ассоциацияларды аныктоо үчүн 500дөн ашык тилдик бирдиктер анализденди.

Америка маданиятында *«Congratulations»* концепти ийгилик, маанилүү окуялар, мисалы: туулган күн, сөйкө салуу, маараке, кош бойлуулук жана жаңы үй сатып алуу менен ассоциацияланат жана куттукташат. Анализ көрсөткөндөй, америкалык маданиятта куттуктоолор көбүнчө жашоодогу позитивдүү учурлар менен гана байланыштуу. Америкада, мисалы, "baby shower" сыяктуу майрамдар бар, бул кыргыз маданиятында жок. Бул майрам кош бойлуу аялдар үчүн өткөрүлүп, жаңы төрөлө турган баланы тосуп алуу үчүн куттуктоолор жана белектер берүү менен белгиленет.

Кыргыз маданиятында *«Куттуктоо»* концепти ийгилик, жетишкендиктер, салттар, ошондой эле туулган күн, мүчөл жаш (12 жылда бир келчү өзгөчө мезгил), балдардын төрөлүшү жана жаңы үй сатып алуу сыяктуу окуялар менен ассоциацияланат. Негизинен, жеке жетишкендиктерге жана үй-бүлөлүк майрамдарга басым жасалат. Ага кошумча, кыргыздарда куттуктоо майрамдарынын кеңири түрү бар, алар мүчөл жаштан айырмаланып, Орозо айы, Курман айт, Жаңы жыл (Нооруз) сыяктуу майрамдарды камтыйт.

Орус маданиятында *«Поздравление»* концепти жаңы жыл, Рождество жана Энелер күнү сыяктуу салттуу майрамдарды, ошондой эле белектер, сюрприздер жана майрамдык дасторкон сыяктуу атрибуттарды камтыйт. Орус маданиятында куттуктоолор көбүнчө үй-бүлөлүк жана коомдук окуялар менен ассоциацияланат.

Мисалы, «Масленица» майрамы дагы куттуктоолор менен белгиленет. Бул майрам орус элинин салтында чоң мааниге ээ болуп, адамдар бири-бирине жакшылык жана береке каалап, куттуктоолорду билдиришет. «Масленица» жаздын келиши менен байланыштуу болгондуктан, куттуктоолор көбүнчө жаңы башталыштар жана үмүттөр менен байланыштуу болот.

3.1-таблица

№	«Куттуктоо» концептинин ассоциативдик экспериментинин жыйынтыктары	саны
	Сизде «куттуктоо» сөзү кандай ассоциация чакырат?	
1	«туулган күн»	180
2	«белектер»	150
3	«сюрприздер»	74
4	«сыйлоо»	60
5	«мааракелер»	94
	«Куттуктоо» сөздөрү аркылуу сиз эмнелерди элестетесиз?	
1	«жаныңда жакын адамдарыңдын болушу»	120
2	«жылуу сөздөр»	100
3	«майрамдык дасторкон»	51
4	«жакын адамдар»	26
5	«көңүл ачуу»	25
	«Куттуктоо» учурунда сиз үчүн эмне маанилүү?	
1	«кубаныч»	115
2	«урмат»	105
3	«камкордук»	35
4	«белек»	12
5	«ыймандуулук» ж.б	7

Эксперименттин жыйынтыктары ар бир маданиятта окшоштуктар жана айырмачылыктар бар экенин көрсөттү. *Америка жана орус маданияттарында* «Куттуктоо» концепти жеке жана социалдык жетишкендиктер менен тыгыз байланышкан. *Кыргыз маданиятында* үй-бүлөлүк баалуулуктарга жана салттуу майрамдарга өзгөчө маани берилет. Мисалы, «мүчөл жаш» (12 жаш), «бешик той», «тушоо кесүү», «жентек той», «кыз узатуу» сыяктуу окуялар куттуктоолор үчүн маанилүү себеп болуп саналат. Бирок бардык маданияттарда куттуктоо кубаныч, жылуулук, үмүт, майрам жана оң эмоциялар, сезим жана абалга байланышкан ассоциациялар байкалат.

Концепттин структурасы *ядро жана периферия* түрүндө чагылдырылат. Ядро эң жаркын образдарды, мисалы, *белектер жана майрамдарды камтыса*, периферия азыраак байкалган, бирок маанилүү белгилерди камтыйт.

Эксперимент маданияттардын айырмачылыктарына карабастан, бардык маданияттарда «куттуктоо» концептинин позитивдүү кабыл алынышын аныктоого мүмкүнчүлүк берди.

3.3-бөлүм ««Куттуктоо» концептинин белгилери» деп аталат. «Куттуктоо» концепти узакка созулган өнүгүү процессинен өтүп, бүдөмүк образдардан ачык түшүнүктөргө өтүп, улуттук маданияттын символуна айланган материалдык эмес нерсе катары каралат. Бул негизги маанилерди жана прототиптерди чагылдырган маданияттын архетиби, деп В. В. Колесов (2007) белгилеген. «Куттуктоо» түшүнүгүн билгизген лексиканын тарыхын изилдөө анын түзүлүшүн анализдөөнүн алгачкы кадамы болуп саналат, анткени ал тилдеги байланыш мыйзамдарын жана маанилерди түзүүнүн принциптерин түшүнүүгө жардам берет (В. В. Виноградов, 1986).

«Куттуктоо» концептин изилдөө үчүн аны ассоциациялык, мотивациялык, түшүнүктүк, образдык жана семиотикалык белгилердин призмасы аркылуу кароо маанилүү. Концепт ушул белгилерге негизделет, бул анын көп кырдуу түзүмүн жана ар кандай маданияттардагы ролун аныктоого мүмкүндүк берет.

««Куттуктоо» концептинин түшүнүктүк белгилери» деген 3.3.1-бөлүмчөдө абстракциянын жогорку деңгээлинде калыптанган жана сөздүн семантикалык компоненттери (сем/сема) – актуалдашкан сөздүк маанисинде концептин репрезентаттары аркылуу туюнтулган түшүнүктүк белгилер каралат. Түшүнүктүк белгилерди анализдөөдө заманбап түшүндүрмө сөздүктөрдүн гана эмес, тарыхый жана диалектилик сөздүктөрдүн маалыматтарын да эске алуу маанилүү (М. В. Пименова, 2011).

«Куттуктоо» концептинин маанилик белгилери түшүндүрмө сөздүктөрдөгү «куттуктоо» лексемасынын аныктамалары аркылуу талданат.

Кыргыз тилиндеги сөздүктөрдө:

куттукта - кызматка дайындалышы менен куттуктоодо алып келүүчү белектер. («Кыргызча-орусча сөздүк», К. К. Юдахин, 1940).

куттуктоо - куттукта этишинин кыймыл атоочу. («Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү», 1969).

«Куттуктоо» концептинин азыркы учурдагы мааниси, саламдашууну жана салтанаттуу же кубанычтуу окуяга катышуу учурун камтыйт:

«Поздравляю с победой, друг мой!» – *«Congratulations on your victory, my friend!»* - **«Жеңишиң менен куттуктайм, досум!»** (биздин котормо). Бул мисалда бирөөнүн **жеңишине карата кубаныч** билдирилет. Түшүнүктүк белгилери – **кубаныч жана жетишкендикти таануу**.

«Bravo! You have succeeded». – *«Азаматсың! Сен ири ийгиликке жетиштиң»* – **«Браво! Вы преуспели»** (биздин котормо). Бул жерде **ийгиликке жетишүү**, аракеттерди колдоо жана таануу түшүнүгү менен байланышкан.

«*Congratulations! You did it!*» – «*Куттуктайбыз! Ийгиликтүү болду!*» - «*Поздравляем! Вы это сделали!*» (биздин котормо) Бул билдирүү **максатка жетишүүнү** тастыктап, аракеттерге жана жыйынтыктарга көңүл бурат.

Ошентип, ар бир мисал аркылуу «Куттуктоо» концептинин түшүнүктүк белгилерине дал келген кубаныч, ийгиликти таануу, колдоо, урматтоо жана бата түшүнүгү ачылып берилет.

«**Мотивациялык белгилер**» деген 3.3.2-бөлүмчөдө «Куттуктоо» концептинин компоненти төмөнкү когнитивдик белгилери менен мүнөздөлөт. Мотивациялоочу белгилерге адам жашоосунун жана дүйнө таанымынын айрым фрагменттеринен турган аталыштар кирет. Аларда сөздүн ички формасы чоң мааниге ээ болуп, адамдын образынын борборуна айланып, анын артында турган башка маанилердин мотивациялык белгилерин көрсөтөт.

Мындай мамилени «*Куттуктоо*» концептин сыпаттоо мисалында карап көрөлү. Мотивациялык белгилерди аныктоо үчүн 10 этимологиялык жана тарыхый-этимологиялык сөздүк пайдаланылды.

«**Куттуктоо**» - сөздүн уңгусу «кут» (кут), ал кыргыздардын дүйнө таанымында ар түрдүүчө чечмеленип, түпкү тамыры байыркы түрктөрдүн мифтерине, уламыштарына барып такалат. «**Куш**» – ырайымдын белгиси, «**кут**» – берекенин белгиси. Элдик айтымда «*Башыңа куш консо, элиңе, журтуңа кут түшөт*» деп айтылып, ал берекени, кутту күтүүнү символдоштурат. «**Куш**» жана «**кут**» сөздөрүнүн маанилери бир мааниге бириккен. Түз мааниде «**Кут**» – жашоо күчүн жана тукум улануусун алып келген келин. «*Коңшу кут болсун!*» – үйлөнүү тоюнда айтылуучу эң биринчи тилек. «**Кут**» – үй-бүлөнүн жыргалчылыгын жана тукум улоодогу жоопкерчиликти символдоштурат.

Махмуд аль-Кашгаринин «Диван лугат ат-түрк» китебинен мисал: QUT I. 1. Жан, жашоо күчү, рух. QUT II. 1. бакыт, жакшылык, жыргалчылык, жолу болуу, ийгилик, бактылуу тагдыр; 2. өтмө.: кадыр-барк, улуулук; 3. дин. чыныгы жашоо абалы, жыргал (адатта Будда, Архат жөнүндө); qut täñgri xatunī – энч.ат (Uig I 287) (Махмуд аль-Кашгари, «Диван лугат ат-түрк», 2005). Ошондой эле, «*Ума келсе, кут келир*» - (Сизге) конок келгенде, ийгилик жана бакыт кошо келет» жана «*Кут балкуси билик*». - «Бакыттын белгиси – билим жана даанышмандык». «Кут» сөзүнө байланыштуу ишеним жана тыюулар бул түшүнүктүн ыйык жана касиеттүү экендигин айгинелейт.

Мисалы: «*Канча бут кирсе, ошончо кут кирет*»; «*Куттуу үйдөн кур чыкпа*». Бул макалдар «**кут**» түшүнүгү руханий маданият жана этнолингвистика менен тыгыз байланышта экенин тастыктайт.

«Куттуктоо/*Congratulations*» концептинин **мотивациялык белгилерине** мисалдар:

«куттуктоо» – «*My congratulations on your anniversary!*» - «Сизди маареке тоюнуз менен куттуктайм! » - «Мои поздравления с юбилеем!» (биздин котормо). Бул куттуктоо жашоодогу этаптардын жана **өзгөрүүлөрдүн маанилүүлүгүн** туюндурат.

«мактоо» – «*You are so smart, beautiful and talented! The world is at your feet!*» – «Сиз абдан акылдуу, сулуу жана таланттуусуз! Тынчтык болсун!» - «Ты такая умная, красивая и талантливая! Мир твоим ногам!») (биздин котормо). Бул жерде автор адамдын оң сапаттары, анын өзүнө болгон ишенимин жана **чоң жетишкендиктерге жетүүсүнө** мотивациясын билдирет.

«ыраазычылык» – «*Thank you, my dear, for your devotion and love.*» – «Сенин кыйбастык жана сүйүүң үчүн ырахмат, жаным». - «Спасибо тебе, моя родная, за твою преданность и любовь») (биздин котормо). Бул билдирүү **ыраазычылык жана жактыруу элементин камтыйт**, бул адам үчүн өзүнүн аракеттери жана мамилесине кошкон салымын таанууга мотивация берүүчү белгини камтып турат.

Мотивациялоочу белги концепттин өзөгүн түзөт, ал кийинчерээк жаңы өзгөчөлүктөргө ээ болот. Анализге алынган материал «Куттуктоо» концептинин мотивациялык белгилери кыйла динамикалуу мүнөзгө ээ деп тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет, б.а. адамдын жашоосунда прогресске шыктандырууга багытталганын көрсөтөт. «Куттуктоо» концептинин мотивациялык белгиси дүйнө таануу образын калыбына келтирип, жетишкендиктерди цивилизациянын жана адамзаттын рухунун ийгилиги катары улуттук формада интерпретациялайт.

3.3.3. «Образдык белгилер». Образдуу белгилер түшүнүктүн психофизиологиялык негиздери катары каралып, аны интерпретациялоодо маанилүү ролду ойнойт. Образдар нерселердин (түс, өлчөм, форма) ар кандай аспектилерин кайра жаратуучу аң-сезимдин категориялары катары түшүнүлөт. В.И.Карасик белгилегендей, түшүнүктөрдүн метафоралык аспекти көрүү, угуу, туюу, даам сезүү белгилерин, ошондой эле башка сезимдик таасирлерди камтыйт. Дүйнөнү сезимдер аркылуу кабыл алуу ар түрдүү образдарды жаратуунун маанилүү куралы катары каралып, алар өз кезегинде элдин ой жүгүртүүсүнө жана маданиятына таасир этет.

Бул концепттин түзүмү төмөнкү образдуу белгилер менен мүнөздөлөт:

«бата берүү» – «*May this achievement be a blessing in your life.*» – «Бул жетишкендик жашооңузга береке берсин.» – «Пусть это достижение станет благословением в твоей жизни» (биздин котормо).

Бул мисалда батанын образы метафора катары колдонулуп, ал **жашоодогу ийгилик жана бакытты символдоштурат**, алар өз кезегинде жашоого бакубатчылык алып келет.

«суу» – *«May your life be pure, like a drop of spring water, and happiness be playful, like champagne in a crystal glass!»* – «Жашооңуз тамчы булак суусундай таза болсун, бакытыңыз хрусталь чөйчөктөгү шампандай болсун!» – «Пусть ваша жизнь будет чистой, как капля родниковой воды, а счастье игриво, как шампанское в хрустальном бокале!» (биздин котормо). Суу тазалыкты жана жаңыланууну символдоштурат, бул жаңы башталышты, **гармонияны жана жаңыланууну** түшүндүрөт.

«көк асман» – *«Under a clear sky, your dreams have taken flight. Congratulations!»* – «Куттуктайм! Сиздин кыялдарыңыз ачык асман астында чабыттап ишке ашты. – «Под ясным небом ваши мечты улетели. Поздравляем!» (биздин котормо). Тазалык жана жаңы горизонтторду ачуу менен байланышкан бул образ, жашоонун **позитивдүү жана кубанычтуу** учурларын, эңсеген, кыялына жетүүнү белгилейт.

«ай» - *«Congratulations on reaching the height of success, like the moon in the night sky».* – «Түнкү асмандагы жаркыраган айдай ийгиликке жетишкендигиңиз менен куттуктайм». – «Поздравляю с достижением успеха, как луна в ночном небе». (биздин котормо) Ай бүтүндүктү, **бийиктикти жана кыялчектикти символдоштурат**. Бул образды ийгиликке жетүү контекстинде колдонуу аны улуулук жана өзгөчөлүк менен байланыштырат, анда ийгилик түнкү асмандагы жаркыраган ай сыяктуу көрүнүп, жетүүгө мүмкүн болгон нерсе катары кабылданат.

«Куттуктоо» концептинин образдуу белгилери эмоционалдык тереңдикти жана образдуулукту берүү максатын көздөйт, көбүнчө суу, көк асман, ай сыяктуу табияттын символдорун колдонушат. Бул элементтер позитивдүү жана шыктандыруучу учурларды күчөтүп, куттуктоодо жетишкендиктин, ийгиликтин жана айлана-чөйрө менен гармониянын маанилүүлүгүн баса белгилеген динамикалуу образдарды жаратат.

3.3.4 «Семиотикалык белгилер». Изилдөөнүн материалы балага берилүүчү бата болуп саналат. «Куттуктоо» жанрынын символдорун аныктап, бул жанрдын семиотикалык өзгөчөлүктөрүн сыпаттап берилди. Куттуктоо үчүн жашоо, күч, ден соолук, колдоо, жакшы ниет, бакыт сыяктуу идеографиялык символдор өзгөчө маанилүү болуп саналат. Баланын төрөлүшү кыргыз үй-бүлөсүнүн же уруусунун жашоосундагы эң маанилүү жана кубанычтуу окуя болуп эсептелет. Бир уруунун баласы жалпы уруунун жана анын салттарынын мураскери болуп элдин түбөлүктүүгүн билдирет.

«Сүйүнчү» – (сүйүнө турган, кубанычтуу, жакшылык кабарды билдиргенде айтылуучу сөз.) **Сүйүнчү** – орус тилине которулганда «радостная весть»; англис тилинде «good news». Бала төрөлөрү менен анын үй-бүлөсү бардык туугандарына жана жакындарына кубанычтуу кабарды жеткирет. Сизге жооп катары: «Болсун!» деп айтышат - «Да будет так!»; «Let it be!».

«Сүйүнчү» үчүн, кубанычтуу кабар үчүн куттуктап жана белек берүү керек. Куттуктоо тексттеринде биз мындай каалоолорду көп кездештиребиз: **«Бешик боосу бек болсун!»** **«Пусть будет крепким!»** **«Let it be strong!»**. **«Өмүрлүү жана ден соолукта болсун!»**, орусчага которгондо **«Пусть будет здоровым и желаю долгой жизни»**.

«Бешик» – кыргыз элинин маанилүү буюму. «Боосу» – бул жерде бекемдикти үзүлбөстүктү, символдоштурат. **«Бек болсун!»** – айтылышынын (тилегинин) орус тилинде тикеден-тике эквиваленти жок.

Кыздар менен эркек балдардын бешиктери окшош болот, бирок атайын жасалган эркек же кыз балага арналганына жараша сүрөттөр менен кооздолуп, тиешелүү түскө боёлот. Айырмачылыкты ошондой эле **«шимек»** аркылуу да аныктоого болот. Шимек – баланын бутунун ортосуна коюлган заара агызуучу түтүкчө.

«Бычак, кебез, арча». Баланы бешиктен чечкенден кийин, бешик бош калбайт. Анын ичине чүкө, бычак, кебез жана арча бутактары сөзсүз салынат. Ал бешикке бала кайтып келгенге чейин кам көрөт деп ишенишет жана атасынын кийими бешикке жабуу же жууркан катары колдонулат, ошондо ал балага жакыныраак болуп, ага көбүрөөк тартылат деп эсептешет.

«Тумар» – курандан алынган аяттар менен байланышкан жазуу тумар деп эсептелет, **«Аюу тырмагы»** – аюнун тырмагынан жасалган тумар.

«Үкүнүн тырмагы тумары» – үкүнүн тырмагынан жасалган тумар жана ар дайым кош бойлуу аялдын кийиминин сол жагына тагылат.

Төрөт учурунда жин-шайтандардан коргоо үчүн боз үйдө күнү-түнү от жагылып турат.

Бала төрөлгөндөгү куттуктоо түшүнүгүнүн семиотикалык белгилери белгилүү бир маанини камтыган символдор, белгилер жана сүрөттөр аркылуу көрсөтүлөт. Саламаттык, жашоо, күч, коргоо жана тукум улоо символдору маданий жана диний баалуулуктар менен, мисалы, **«кут»**, **«бешик»** жана ар кандай тумарлар менен тыгыз байланышып, куттуктоолорго терең маанини берилип, жаңы төрөлгөн наристени коргоо жана батанын кабыл болушун шарттайт.

3.3.5 «Жаңы маалыматтык технологияларды колдонуу менен жаралган куттуктоолордун түрлөрү». Маалыматтык технологиялардын өнүгүшү менен куттуктоолордун ыкмалары бир кыйла өзгөрүүлөргө учурады.

Бүгүнкү күндө куттуктоолордун көбү социалдык тармактар (Facebook, Instagram, Telegram жана башкалар) аркылуу жеткирилет, бул куттуктоону тездетет жана көпчүлүк элди камтыйт. Социалдык платформалар колдонуучуларга окуяларды эскертип, куттуктоо үчүн даяр шаблондорду сунушташат. Эмодзилер (сүрөтт белгилери) мындай билдирүүлөрдүн ажырагыс бөлүгү болуп, аларга эмоционалдык боёк жана визуалдык образдарды кошот.

Куттуктоолор үчүн эмодзилер:

- 🎉 (майрамдык фейерверк) – майрамдарга, туулган күндөргө же ийгиликтерге куттуктоолор үчүн колдонулат.
- 🍰 (торт) жана 🎈 (шариктер) – туулган күндөрдү жана майрамдарды символдоштурат.
- 😊 (наристе) – ымыркайдын төрөлүшүнө байланыштуу куттуктоолор менен ассоциацияланат.
- ❤️ (жүрөк) жана ⭐ (жылдыз) – сүйүү, бакыт жана бейпилдикти каалоону билдирет.

Салттуу куттуктоолор мурда оозеки сөздөр, каттар же ачык кат берүү аркылуу айтылып келсе, азыркы куттуктоолор кыска, эмодзилер менен толтурулган жана узак даярдыкты талап кылбайт. Бирок маанилүү окуялар менен байланышкан салттар жана маданий каада-салттар дагы эле куттуктоолордун тексттеринде чагылдырылып келет, айрыкча бала төрөлгөндө.

Наристенин төрөлүшүн куттуктоо ар кандай маданияттарда маанилүү орунду ээлейт:

Америкалык маданиятта куттуктоолор кыска жана так мүнөзгө ээ. Тексттерде ден соолук жана бакыт тилектери камтылат: «Wishing you a healthy and happy family!» (Ден соолук жана бакыт үй-бүлөнүзгө!) 🎉😊. Ымыркайдын төрөлүшү көбүнчө социалдык тармактарда белгиленип, ата-энелер "Welcome to the world!" (Болсун!) сыяктуу сөздөрдү жана 💖, 🍼 эмодзилерин колдонушат.

Кыргыз маданиятында 40 саны менен байланышкан каада-салттар чоң мааниге ээ. Төрөлгөндөн кийин 40-күнүндө «кыркын чыгаруу» ырымы өткөрүлөт, бул учурда 40 нан жана шириндиктер таратылат. Бул иш-аракеттер чын-ден соолук, узак өмүр жана бакыт тилөө менен коштолуп, ак бата берилет. Кыргыз элинде батага өзгөчө маани берилет. «*Батадан бак көгөрөт*», «*Бата тайса, бак тайыйт*» өңдүү ыйык баталар көп колдонулат. 🌸

Орус маданиятында каада-салттар байыркы славян ишенимдери менен байланышкан.

Мисалы, алсыз наристелерди «перепекание» ритуалы аркылуу коргошкон. Ымыркайдын биринчи буюмдары, мисалы, чачы же эмизгичи, жин-шайтандардан коргоо үчүн сакталат. Азыркы куттуктоолордо көбүнчө «ден соолук», «бакыт», «сабырдуулук» деген сөздөр, ошондой эле 📺 жана 🌻 эмодзилери колдонулат.

Ошентип, технологиялар жана эмодзилер интернет стикерлер куттуктоолорду жеткирүүдө ыңгайлуу курал болуу менен бирге, өткөн менен келечекти байланыштырып, салттуу каада-салттарды жана заманбап байланыш ыкмаларын бириктирген көпүрө болуп калды.

3.4-бөлүм «“Куттуктоо” концепти жана алардын маданий, психологиялык, эстетикалык, тарыхый, социалдык аспектилери» деп аталат. *Куттуктоо* – ар түрдүү маданияттардагы өзгөчөлүктөрдү, дүйнө караштарды жана социалдык өз ара аракеттешүүлөрдү чагылдырган маанилүү байланыштагы элемент.

Америка маданиятында «Куттуктоо» концепти жеке жетишкендиктерге жана ийгиликтерге көп көңүл бурат жана туулган күн, үйлөнүү, карьера же билим алууда жетишкендиктери үчүн куттуктоолор айтылат. Америкалыктар кыска жана креативдүү куттуктоо формаларын колдонушат, аларда түрткү берүүчү жана колдоо элементтери көп кездешет. Бул жеке адамдын өсүшүнө жана индивидуализмге болгон баалуулуктарды чагылдырат. Психологиялык жактан мотивацияга жана колдоого басым жасоо куттуктоолорду жеке жана социалдык жетишкендиктердин маанилүү бөлүгү кылат.

Кыргыз маданиятында куттуктоолор улууларга болгон урмат-сый, үй-бүлөлүк жана коомдук баалуулуктар менен тыгыз байланышкан. Тарыхый мааниге ээ болгон майрамдар, мисалы, «мүчөл жаш» 12 жылда бир келчү өзгөчө мезгил. ошондой эле улуттук майрамдар – *Орозо айт* жана *Курман айт* куттуктоолорго себеп болот. Азыркы учурда кыргыз маданиятында саламаттык, узун өмүр жана бакубат жашоо каалоо менен байланышкан эмодзи сүрөттөр көп колдонулат. Улууларга болгон урмат-сыйга жана үй-бүлөлүк салттарды сактоого басым жасоо маанилүү роль ойнойт.

Орус маданиятында куттуктоолор салттарга, улууларга болгон урматка жана эмоционалдуулукка байланыштуу. Орус куттуктоолорунун өзгөчөлүктөрү ишенимдүүлүк жана эмоциялык жакындыгында жатат, бул социалдык байланыштарды чыңдоого болгон аракетти чагылдырат. Орус маданиятында дагы кооз метафоралар жана эмоционалдык формулалар кеңири колдонулат, бул куттуктоо аркылуу кубанычты жана жылуу сезимдерди жеткире алынат.

Ошентип, ар бир маданиятта куттуктоолор эмоцияларды билдирүүнүн формасы гана эмес, маданий жана социалдык да маанилүү бөлүгү болуп саналат, ал куттуктоодо ар түрдүү тарыхый, психологиялык жана эстетикалык аспектилерди чагылдырат.

3.5-бөлүмдө «Куттуктоо» концептисин берүүдө бир нече маданияттын өкүлдөрү тарабынан дүйнөнү кабылдоосундагы окшоштуктары жана айырмачылыктары каралат. Бул мүнөздөмөлөрдөгү окшоштуктар жана айырмачылыктар *кыргыз, англис жана орус* маданияттарындагы өзгөчөлүктөр менен түшүндүрүлөт.

Мисалы, кыргыз менталитетинде куттуктоолордун когнитивдик жана маданий өзгөчөлүктөрү үйлөнүү тоюнда жаңы баш кошкондорго бата берүү менен коштолот. Коноктор тойго келгенде, алар жаштарды урматтоо жана каалоо сөздөрү менен куттукташат.

Бул контекстте куттуктоолордун когнитивдик мүнөздөмөлөрүнүн төмөнкүдөй аспекти ыктымал;

3.13-таблица

<i>Аспекттер</i>	<i>Англ.</i>	<i>Кырг.</i>	<i>Орус.</i>	<i>Эскертүүлөр</i>
улууларды урматтоо	-	+	+	<i>Кыргыздарда урмат көрсөтүү маанилүү.</i>
бата берүү	-	+	-	<i>Бул жерде колдоо, коргоо жана үмүтү көрсөтүлүп жатат.</i>
каалоо	+	+	+	<i>Үч маданиятта кездешет.</i>
окшоштуктар (жаңы үйлөнгөндөргө бакыт жана бакубатчылык каалоо)	+	+	+	<i>Бул-жалпы адамзаттык баалуулуктарды чагылдырган универсалдуу окшоштук.</i>
айырмачылыктар (диний жактан)	-	+-	+	<i>Америка маданиятында куттуктоо диний жана маданий факторлору негизинде ар түрдүү болушу мүмкүн.</i>
өзгөчөлүктөрү (гендердин ролу)	+	-	-	<i>Америка маданияттарында бул жагы азыраак байкалат.</i>
	+-	++	+-	<i>Кыргыз маданиятында алар патриархалдык аспектилерге көңүл бура алышат, ал эми орус жана англис маданияттарында жеке эркиндик жана тең укуктуулук баса белгилениши мүмкүн.</i>
	-	++	+-	<i>Бул каалоодо акылмандыкка жана тажрыйбага ээ болгон коомдун сыймыктуу мүчөлөрүнө урмат-сый көбүрөөк көрсөтүлөт. Ал үй-бүлөлүк жана коомдук салттарды сактоонун маанилүүлүгүн баса белгилейт.</i>
үй-бүлөлүк баалуулуктар жана куттуктоолор	-	++	+-	<i>Бул каалоодо акылмандыкка жана тажрыйбага ээ болгон коомдун сыймыктуу мүчөлөрүнө урмат-сый көбүрөөк көрсөтүлөт. Ал үй-бүлөлүк жана коомдук салттарды сактоонун маанилүүлүгүн баса белгилейт.</i>
Оригиналдуулук: « бата берүү » - батаны улуу адамдар, көп балалуу апалар, балдарын жакшы тарбиялаган энелер, урмат-сыйга ээ болгон аксакалдар беришет.	-	+	-	<i>Бата муундан муунга берилүүчү эң маанилүү маданий жана үй-бүлөлүк каада-салттардын сакталышы катары кабыл алынат.</i>

Бул окшоштуктар жана айырмачылыктар ушул маданияттардын ар биринин маданий өзгөчөлүктөрүн жана менталдык белгилерин, ошондой эле алардын куттуктоолорго жана ырым-жырымдарга болгон мамилесин чагылдырат.

КОРУТУНДУ

1. Изилдөөнүн жүрүшүндө илимий адабияттар, анын ичинде лингвистика, этнолингвистика жана маданият таануудагы семантикалык типология боюнча эмгектер жыйналды, ошондой эле «Куттуктоо» концепти боюнча кыргыз, америка жана орус маданияттарынын фактылык материалдарына системалуу сереп жасалды.

2. Тектештирме-типологиялык жана башка концептуалдык методдор ар кандай маданияттардагы алардын формаларындагы айырмачылыктарга көңүл буруу менен куттуктоонун өзгөчөлүктөрүн аныктоого мүмкүндүк берди. Кыргыз маданиятында куттуктоонун оозеки формалары негизги мааниге ээ болуп, каада-салттарда жана ырым-жырымдарда маанилүү роль ойноп, акындардын поэтикалык формаларын көбүнчө колдонушат. Орус маданиятында жазуу жана көркөм формалар басымдуулук кылат, ал эми америкалык маданиятта жеке жана түз куттуктоолор маанилүү орунду ээлейт, алар көбүнчө тиешелүү сүрөттөрдү жана контекстти камтыган открыткалар менен коштолот.

3. «Куттуктоо» концептинин семантикалык структурасын түзгөн ассоциативдик, семиотикалык, мотивациялык, түшүнүктүк жана образдуу белгилер айкын улуттук мүнөзгө ээ. Этимологиялык, түшүндүрмө жана синонимдик сөздүктөрдү анализдөө бул концепттин лингвистикалык өзгөчөлүктөрүн системалаштырып, ар түрдүү маданияттардагы анын уникалдуу белгилерин аныктоого мүмкүндүк берди. Кыргыз маданиятында “бата берүү”, “тушоо кесүү” (ымыркайдын алгачкы кадамында аркан кыюу), “бешик той” (баланын төрөлүшүнө арналган майрам), үй-бүлөлүк каада-салттарга өзгөчө көңүл бурулат. Америкалык куттуктоо маданиятында жеке каалоолорго басым жасалса, орус маданияты чын ниеттүүлүгү менен айырмаланат.

4. «Куттуктоолорду» туюнтуунун концептуалдык тилдик каражаттары коммуникацияда негизги ролду ойнойт жана улуттук-маданий баалуулуктарды чагылдырган кеңири, уникалдуу, социо-маданий феномен. Кыргыз, америка жана орус тилдеринин материалдарынын негизинде жүргүзүлгөн концептуалдык терең анализ универсалдуу жана ар бир изилденген маданиятка тиешелүү өзгөчөлүктөрдү аныктоого мүмкүнчүлүк берди. Изилдөө «Куттуктоо» концептинин тилдик каражаттары жөн гана кептик акты эмес, ошондой эле аксиологиялык, этикеттик жана коммуникативдик функцияларды аткарган маданий иденттүүлүктүн маанилүү элементи экендигин тастыктады.

5. Лингвистикалык жана экстралингвистикалык элементтер ар кайсы лингвомаданияттарда «Куттуктоо» концепти символикалык жана мотивациялык баалуулуктарды билдирүү каражаты катары колдонуларын тастыкталды.

Изилдөө көрсөткөндөй, америкалык, кыргыз жана орус маданияттарынын ортосундагы айырмачылыктар “Куттуктоо” концептинин кеп актыларын изилдөөдө маданий-спецификалык мамилесинин зарылдыгын көрсөтүп турат.

6. Ассоциативдик эксперименттер жана сурамжылоолордун негизинде алынган маалыматтар (300дөн ашык адам) куттуктоону кабылдоодо ассоциативдик белгилердин маанилүүлүгүн көрсөттү. Ар түрдүү маданияттарда куттуктоонун окшош жана уникалдуу образдары бар, бул маданий-тилдик айырмачылыктарды тереңирээк изилдөөнүн зарылдыгын далилдейт.

Изилдөөнүн келечеги. «Куттуктоо» концептин андан ары изилдөө сценарийлик, стереотиптик жана ирониялык белгилерди аныктоого, ошондой эле психолингвистикалык экспериментти жүргүзүүгө багытталышы мүмкүн.

Диссертация боюнча жарык көргөн макалалардын тизмеси:

1. Нишанова, Г. А. Концепт "Поздравление" (об этикетных интернет-жанрах в разных культурах) / Г. А. Нишанова, З. К. Караева // Духовная ситуация времени. Россия XXI век. – 2020. – № 3(22). – С. 50-53. – EDN YSACLQ. <https://elibrary.ru/item.asp?id=44472654>

2. Нишанова, Г. А. Современные виды поздравлений и их особенности в социальных сетях / Г. А. Нишанова // Вестник Международного Университета Кыргызстана. – 2020. – № 2(41). – С. 134-139. – EDN VFLYOL. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=44465623>

3. Нишанова, Г. А. Semantic features of the Concept “Sky in different cultures. [Текст] / Jeenbekova, G Gulnara Nishanova, Aichurek Isakova // Open Journal of Modern Linguistics, Vol.11. 2020.10/580-587 ISSN Online 2164-2834 <https://www.scirp.org/journal/ojml>

4. Нишанова, Г. А. Концепт "Поздравление" в разных культурах / Г. А. Нишанова // Наука. Образование. Техника. – 2020. – № 2(68). – С. 68-74. – EDN STUGMO. <https://elibrary.ru/item.asp?id=44173976>

5. Нишанова, Г. А. Современные виды “Поздравление” на материале СМИ / Г. А. Нишанова // Вестник. Международный университет имени К.Ш.Токтомаматова.2020. -№ 3. ISSN 1694-5913

6. Нишанова, Г. А. Исполнения речевого высказывания концепт “Поздравление” в русской, кыргызской и американской речи в ситуации праздника. [Текст] / Г.А. Нишанова // Вестник КНУ им. Ж.Баласагына //Выпуск (S) 2021 ISBN 978-9967-32-444-2

7. Нишанова, Г. А. Культурная и структурно-семантическая специфика китайского, кыргызского и русского поздравления. [Текст] / Г. А. Нишанова // Общество, язык и культура XXI века. – Санкт-Петербург-Бишкек».2021. – С. 124-134. – EDN TCBFZH. <https://elibrary.ru/item.asp?id=48021528>

8. Нишанова, Г. А. Языковая концептуализация "Поздравление" в русской, кыргызской и английской речи в ситуации праздника / Г. А. Нишанова, А. Т. Жумабаева // Социальная интеграция и развитие этнокультур в евразийском пространстве. – 2021. – Т. 1, № 10. – С. 136-142. – EDN HSFZFH. <https://elibrary.ru/item.asp?id=46540486>

9. Нишанова, Г. А. Концепт "Поздравление" в интернет-жанрах (Поздравительные тексты, связанные с появлением новорождённого) / Г. А. Нишанова, З. К. Караева // Вестник КРСУ– 2022. – Т. 22, № 6. – С. 79-83. – DOI 10.36979/1694-500X-2022-22-6-79-83. – EDN MSFGYS. <https://elibrary.ru/item.asp?id=49268620>

10. Нишанова, Г.А. The Concept of “Congratulations” and their Semantic Components in Russian, English and Kyrgyz Speech [Текст] Innovative Trends in Teaching, Learning and Assessment Universal Academic Books Laxmi, Nagar, Delhi, India.

11. Нишанова, Г. А. Концепт “Поздравление” и их семантические компоненты в русской, английской, и кыргызской речи в ситуации праздника [Текст] / Г. А. Нишанова // Международное книжное издание стран Содружества Независимых Государств. ISBN 978-601-341-358-7 – г. Нур-Султан, Казахстан, 2022.

12. Нишанова, Г.А. Концепт “афоризм-поздравление” в кыргызской, русской и английской лингвокультурах на материале интернет-коммуникации [Текст] / Г. А. Нишанова, Б. Абдилазиз кызы, А.А. Маширапова // «Выдающиеся русисты Кыргызстана», сборник статей Международной научно-практической конференции, посвященной 100-летию Л.А. Шеймана и Г.С. Зенкова. ISBN 978-9967-36-059-4 – г. Бишкек: КРСУ, 2024.

Нишанова Гульнара Абдимажитовнанын «Ар түрдүү маданияттардагы «Куттуктоо» концепти» 10.02.20. – тектештирме – тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги, боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Түйүндү сөздөр: *когнитивдик лингвистика, концепт, «куттуктоо» концепти, корпустук лингвистика, мотивация, түшүнүк, образдуу жана семиотика белгилери*

Изилдөөнүн объектиси катары «Куттуктоо» концепти, анын этикеттик номинациялары жана алардын америкалык, кыргыз, орус маданияттарындагы коммуникативдик ролу алынат.

Изилдөөнүн предмети катары «Куттуктоо» концептинин лингвокогнитивдик жана лингвоэтномаданий негиздерин, ошондой эле анын түшүнүктүк, мотивациялык, образдык, семиотикалык жана ассоциативдик белгилерин, анын ичинде аларды которуунун ыкмаларын: кыргыз тилинен орус, англис тилдерине же тескери тартипте салыштырма методду колдонуу менен анализдөө болуп саналат.

Изилдөөнүн максаты кыргыз, америка жана орус лингвомаданияттарындагы «Куттуктоо» концептинин улуттук-маданий өзгөчөлүктөрүн аныктоо, ошондой эле аны ар түрдүү маданий контексттерде которуунун ыкмаларын анализдөө болуп саналат.

Изилдөөнүн методдору: концептуалдык анализ, структуралык-семантикалык анализ, этимологиялык анализ, функционалдык-семантикалык анализ, контексттик анализ, моделдөө, статистикалык анализ жана эпистемологиялык ыкма.

Изилдөөдөн алынган натыйжалар жана илимий жаңылыгы:

1. Кыргыз тил чөйрөсүндө «Куттуктоо» концептинин өзгөчөлүктөрү аныкталып, америкалык жана орус лингвомаданияттарындагы «Congratulations», «Поздравление» концепти менен салыштыруу жолу аркылуу аныкталды.

2. «Куттуктоо» концепти ассоциативдик, семиотикалык, мотивациялык жана образдык белгилерди камтыган татаал түзүлүш экени аныкталды.

3. «Куттуктоо» концепти менен байланышкан ядролук жана перифериялык лингвистикалык каражаттары аныкталды.

4. "Куттуктоо" концептине байланыштуу терминдер менен түшүнүктөрдү которуунун өзгөчөлүктөрү аныкталып, ошондой эле, маданият аралык коммуникацияны андан ары изилдөөгө өбөлгө болуучу теориялык тыянактар чыгарылды.

Иштин колдонулуу чөйрөсү. Жыйынтыктар менен натыйжаларын лекция, семинарларды өтүүдө, сөздүктөрдү түзүүдө жана кыргыз, америка, орус маданияттарындагы улуттук-маданий өзгөчөлүктөрдү окутууда колдонууга болот.

РЕЗЮМЕ

диссертации Нишановой Гульнары Абдимажитовны на тему «Концепт «Поздравление» в разных культурах» для соискания ученой степени кандидата филологических наук

Специальность: 10.02.20 – сравнительно– историческое, типологическое и сопоставительное языкознание

Ключевые слова: *когнитивная лингвистика, концепт, концепт «Поздравление», корпусная лингвистика, мотивирующие, понятийные, образные, ассоциативные и семиотические признаки.*

Объектом исследования выступает концепт «Поздравление», его этикетные номинации и их роль в коммуникативном процессе американской, кыргызской и русской культур.

Предметом исследования выступают лингвокогнитивные и лингвоэтнокультурные основы концепта «Поздравление», а также анализ его понятийных, мотивирующих, образных, семиотических и ассоциативных признаков, включая способы их перевода: *с кыргызского на русский и английский языки и в обратном порядке с применением сравнительно-сопоставительного подхода.*

Цель исследования заключается в выявлении национально-культурных особенностей концепта «Поздравление» в американской, кыргызской и русской лингвокультурах, а также в анализе способов его перевода в разных культурных контекстах.

Методы исследования: концептуальный анализ, структурно-семантический анализ, этимологический анализ, функционально-семантический анализ, моделирование, статистический анализ, эпистемологический метод.

Результаты исследования и его новизна:

1. Определены особенности концепта «Поздравление» в кыргызской языковой среде путем его сопоставления с концептом «Congratulations» в американской и русской лингвокультурах.

2. Установлено, что концепт «Поздравление» представляет собой сложную структуру, включающую ассоциативные, семиотическую, мотивирующих и образные признаки.

3. Определены ядерные и периферийные лингвистические средства, связанные с концептом «Поздравление».

4. Выявлены особенности перевода терминов и выражений, связанных с концептом «Поздравление», а также сформулированы теоретические выводы, которые способствуют дальнейшему изучению межкультурной коммуникации.

Область применения исследования: выводы и результаты могут быть применены при проведении лекций, семинаров, создании словарей и изучении национально-культурных особенностей американской, кыргызской и русской культур.

SUMMARY

dissertation by Nishanova Gulnara on the topic "The concept of "Congratulations" in different cultures" for the degree of Candidate of Philological Sciences, specialty: 02.10.20. - Comparative-historical, typological and comparative linguistics

Keywords: *cognitive linguistics, concept, the concept of "congratulations", corpus linguistics, motivating, conceptual, figurative, semiotic features.*

The object of the study is the concept of "Congratulations," its etiquette nominations, and their role in the communicative process of American, Kyrgyz, and Russian cultures.

The study focuses on the linguo-cognitive and linguo-ethnocultural foundations of the concept of "Congratulations," as well as the analysis of its conceptual, motivational, imagery, semiotic, and associative features, including the methods of its translation from Kyrgyz to Russian and English and vice versa, using a comparative approach.

The study aims to identify the national and cultural peculiarities of the concept of "Congratulations" in the American, Kyrgyz, and Russian linguistic cultures and analyze the methods of its translation in different cultural contexts.

The methods of the research. To achieve this goal, the following research methods were used in work: conceptual analysis, structural-semantic analysis, etymological analysis, functional-semantic analysis, contextual analysis, modeling, statistical analysis, and epistemological method.

The result of the study and its novelty:

1. The features of the concept of "Congratulations" in the Kyrgyz linguistic environment have been defined by comparing it with the concept of "Congratulations" in American and Russian linguistic cultures.

2. It has been established that the concept of "Congratulations" is a complex structure, including associative, semiotic, motivating, and figurative features.

3. The core and peripheral linguistic means related to the concept of "Congratulations" have been identified.

4. The features of translating terms and expressions related to the concept of "Congratulation" have been identified, and theoretical conclusions that contribute to the further study of intercultural communication have been formulated.

Area of application. The conclusions and results can be applied in conducting lectures, and seminars, creating dictionaries, and studying the national and cultural peculiarities of American, Kyrgyz, and Russian cultures.

Ченеми 60x84 1/16.
Көлөмү 1.5 п.л. Кагаз офсет.
Офсеттик басуу. Нускасы 100.

ЖИ «Сыдыков А.»
Бишкек ш., Раззаков к., 49